

**3rd Call
for H.F.R.I. Research Projects to
Support Post-Doctoral Fellows**

Deliverable: D3 Review report of literature

Refugees' solidarity city.

**Institutional policies and commoning practices in Athens, Mytilene and
Thessaloniki**

Αλληλέγγυες πόλεις σε πρόσφυγες.

**Θεσμικές πολιτικές και πρακτικές κοινών σε Αθήνα, Μυτιλήνη και
Θεσσαλονίκη**

RE-CITY

- **Principal Investigator:** Charalampos Tsavdaroglou
- Scientific Area: SA6. Social Sciences
- Scientific Field: 6.8 Social and Economic Geography
- Scientific Subfield: 6.8.2 Critical Geography
- Projects' Duration (in months): 18
- Total Budget (€): 99.761
- Host Institution: Aristotle University of Thessaloniki

2 Ιουνίου 2023

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή.....	3
2. Το δικαίωμα στη πόλη	4
3. Κοινός Χώρος, Αστικά Κοινά και Κοινά των μετακινούμενων πληθυσμών	9
4. Το δικαίωμα των προσφύγων στη στέγαση και στη πόλη.....	15
5. Αλληλέγγυες πόλεις σε πρόσφυγες	19
6. Βιβλιογραφία	23
6.1 Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία	23
6.2 Ξενόγλωσση βιβλιογραφία	23
6.2 Νομοθεσία.....	33

1. Εισαγωγή

«O là là, o lé lé, solidarité avec les sans-papiers»

(γαλλικό σύνθημα «αλληλεγγύη στους χωρίς χαρτιά»)

Η έννοια της αλληλεγγύης έχει μακρά παράδοση στις κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες εκκινώντας από το έργο του Durkheim (1897) που τονίζει την ιδέα και της σημασίας της για την κοινωνική συνοχή καθώς στο έργο του αναρχικού στοχαστή Kropotkin (1902) ο οποίος τόνισε την ιδέα της αλληλοβοήθειας. Με την πάροδο του χρόνου έχει μάλλον παραμεληθεί μέχρι που τελικά αναδύεται ξανά στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης καθώς των τοπικών και περιφερειακών κρίσεων. Η αλληλεγγύη δεν είναι μόνο μια θεωρητική έννοια, είναι επίσης κεντρική για κοινωνικά κινήματα, τοπικές κοινωνίες, ανθρώπους σε κίνηση αλλά και για φορείς άσκησης πολιτικής. Όλοι οι παραπάνω αντιμετωπίζουν, ή και αρκετές φορές εργαλαιοποιούν το ζήτημα της αμοιβαίας υποστήριξης και πώς είναι δυνατό να επιτευχθεί η συνεννόηση για τη βελτίωση των μέσων διαβίωσης.

Στο παραπάνω πλαίσιο αντικείμενο της βιβλιογραφικής ανασκόπησης αποτελούν οι πόλεις, οι πόλεις που διαμορφώνονται διαρκώς από νεοφερμένους πληθυσμούς. Ειδικότερα η Αθήνα, η Θεσσαλονίκη και η Μυτιλήνη διαχρονικά χαρακτηρίζονται από πολλαπλές ιστορίες έλευσης και εγκατάστασης προσφύγων. Στη συγκεκριμένη βιβλιογραφική ανασκόπηση μελετάται η συζήτηση σχετικά με την άφιξη προσφύγων από το 2015 και μετά, και η προοπτική των αλληλέγγυων πόλεων σε σχέση με το δικαίωμα των προσφύγων στη πόλη και τις πρακτικές κοινών.

2. Το δικαίωμα στη πόλη

Στις 26 Αυγούστου 2019 σε μια πρωινή τηλεοπτική εκπομπή ο εκπρόσωπος της Ελληνικής Αστυνομίας δήλωσε ότι «ξεκίνησε μια αθόρυβη, νέας τεχνολογίας ηλεκτρική σκούπα, η οποία είναι η αστυνομία, και η οποία σιγά σιγά θα ρουφήξει όλα τα σκουπίδια από τα Εξάρχεια» (Skaï TV, 2019). Την ίδια στιγμή που εκφωνείται η γλώσσα του στιγματισμού, λάμβανε χώρα μια εκτεταμένη αστυνομική επιχείρηση εκκένωσης τεσσάρων στεγαστικών καταλήψεων στο κέντρο της Αθήνας, στην περιοχή των Εξαρχείων, με την έξωση περίπου 150 μεταναστριών και μεταναστών. Σε μια από τις εκκενωμένες καταλήψεις οι μετανάστριες και μετανάστες σε ανακοίνωσή τους δήλωσαν:

«[Εδώ] έχουμε ζήσει περισσότεροι από 2000 άνθρωποι, που ήρθαμε από περισσότερες από 10 διαφορετικές χώρες, και έχουμε διασχίσει, τουλάχιστον 3 σύνορα έως τώρα. Αυτός ο τοίχος που το κράτος χτίζει για να σφραγίσει την είσοδο δεν μπορεί ποτέ να μας σταματήσει! Τα Εξάρχεια δεν αποτελούν απλώς έναν τόπο για την άμεση στέγαση [των μεταναστών] ..., είναι ο τόπος στον οποίο οι ευάλωτοι έχουν βρει κοινότητα. Όσες και όσοι έχουν αποκλειστεί από τις κρατικές υπηρεσίες μπορούν εδώ να αποφασίζουν από κοινού πως επιθυμούν να ζήσουν.»¹

Στα παραπάνω δυο αποσπάσματα γίνονται φανερά, όπως θα τις αναπτύξουμε στη συνέχεια, οι κρατικές πολιτικές περίφραξης, στιγματισμού, ποινικοποίησης και απαγόρευσης του δικαιώματος των προσφύγων στο κέντρο της πόλης καθώς και τα χαρακτηριστικά των διεθνικών στεγαστικών κοινών, ως εν δυνάμει κοινότητες αλληλεγγύης, φροντίδας, συναισθημάτων και αγώνα.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών ένα πλήθος από εκτοπισμένους πληθυσμούς επιδιώκει να υπερβεί και να διασχίσει σύνορα, γραφειοκρατικούς ελέγχους, ναυτικές περιπόλους, στρατιωτικές νάρκες, αστυνομικούς σκύλους, αγκαθωτά συρματοπλέγματα αλλά και τη ρατσιστική βία τοπικών κοινωνιών. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ότι η συντριπτική πλειοψηφία των μετακινούμενων πληθυσμών κινείται προς τις πόλεις. Εξάλλου, σύμφωνα με τις μελέτες της αστικής κοινωνιολογίας και ανθρωπολογίας, οι πόλεις, στην ιστορική τους εξέλιξη, σε σημαντικό βαθμό διαμορφώθηκαν και αναπτύχθηκαν από νεοφερμένους. Ωστόσο, την ίδια στιγμή εγκαθιδρύονται πολιτικές,

¹ <https://twitter.com/gabchaag10/status/1164625961163382785>

λόγοι και τεχνολογίες απαγόρευσης, στιγματισμού, περιθωριοποίησης και εγκλεισμού, οι οποίες αποσκοπούν στην απαγόρευση του δικαιώματος των νεοφερμένων στην πόλη. Όμως, παράλληλα, αναδύονται και πρακτικές διεθνικής αλληλεγγύης, αλληλοβοήθειας, τρυφερότητας και αγώνα.

Οι πόλεις, λοιπόν, μπορεί να γίνουν τόποι απαγορευμένοι για τον «ξένο», αλλά επίσης ενδέχεται να μεταμορφωθούν και σε ανοιχτές αλληλέγγυες πόλεις. Ειδικότερα στην περίπτωση της Ελλάδας είδαμε από το 2016 αρκετές πόλεις να γεμίζουν με κρατικά καμψ προσφύγων στην περίμετρό τους, καμψ που απαγορεύουν από τους νεοφερμένους το δικαίωμα στο κέντρο της πόλης. Ταυτόχρονα, την ίδια περίοδο αναδύθηκαν στεγαστικά κοινά, όπως καταλήψεις εγκαταλελειμμένων κτιρίων στο κέντρο των πόλεων που ιχνηλατώντας δυνατότητες οριζοντιότητας, αμοιβαίας φροντίδας και συλλογικής συνύπαρξης επιδίωξαν να επαναχαράξουν χωρικότητες διεθνικής αλληλεγγύης.

Μέσα από τα μονοπάτια του δικαιώματος στην πόλη, των αστικών κοινών και χωρικών περιφράξεων καθώς και των προσεγγίσεων της αυτονομίας της μετανάστευσης περί των κοινών της μετακίνησης, θα αναζητήσουμε τις προοπτικές, τις δυνατότητες, τα κατώφλια και τα όρια του δικαιώματος των νεοφερμένων μεταναστριών και μεταναστών στην πόλη και τους τρόπους με τους οποίους η πόλη ενδέχεται να μετασχηματιστεί σε αλληλέγγυα πόλη προς τους πρόσφυγες.

Για να κατανοήσουμε λοιπόν, τη σχέση της πόλης με τη μετανάστευση, ένα χρήσιμο μονοπάτι είναι η συζήτηση σχετικά με το δικαίωμα στην πόλη που άνοιξε ο Γάλλος μαρξιστής κοινωνιολόγος Lefebvre το 1968 με το ομώνυμο έργο του. Μέσα σε μια εποχή έντονων κοινωνικών και πολιτικών αναταραχών και λίγους μήνες πριν τον Μάη του 68 ο Lefebvre με μια διορατική και ριζοσπαστική ανάλυση ορίζει το δικαίωμα στην πόλη ως «το δικαίωμα στην ελευθερία, στην εξατομίκευση μέσα στην κοινωνικοποίηση, στην κατοικία και το κατοικείν. Το δικαίωμα στο έργο (στη συμμετοχική δραστηριότητα) και το δικαίωμα στην προσοικείωση (εντελώς διαφορετικό από το δικαίωμα στην ιδιοκτησία) εξυπνοούνται μέσα στο δικαίωμα στην πόλη» (Lefebvre, 1977/1968: 167). Το κρίσιμο στη διατύπωση του Lefebvre είναι η «κοινωνικοποίηση», δηλαδή η συλλογική συνάντηση ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ελευθερία. Επιπρόσθετα στην κοινωνικοποίηση έρχεται η «συμετοχική δραστηριότητα», η οποία παράγει την πόλη ως συλλογικό ιστορικό «έργο» των πράξεων των συσχετιζόμενων υποκειμένων. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά γίνονται ιδιαίτερα κρίσιμα στην περίπτωση των

νεοφερμένων προσφύγων και προσφυγισσών που ενδέχεται να αμφισβητήσουν τα πολλαπλά κρατικά και κοινωνικά σύνορα και με συλλογικούς τρόπους διεκδικούν να κατοικήσουν την πόλη και μάλιστα αρκετές φορές μετατρέπουν εγκαταλελειμμένα κτίρια σε στεγαστικά κοινά, προσοικειώνοντας και αμφισβητώντας την ιδιοκτησία και ταυτόχρονα επινοώντας μορφές συνοίκησης στο κέντρο της πόλης. Στο σημείο αυτό, ιδιαίτερα σημαντική είναι η επισήμανση του Lefebvre για το δικαίωμα όχι απλώς στην πόλη αλλά ειδικότερα στο κέντρο της πόλης. Σύμφωνα με τον ίδιο το δικαίωμα στην πόλη συνιστά το δικαίωμα «στην αστική ζωή, στην ανακαινισμένη κεντρικότητα, στους τόπους συναντήσεων και ανταλλαγών, στον ρυθμό ζωής και στη χρησιμοποίηση του χρόνου που θα επιτρέπουν την πλήρη και ολοκληρωμένη χρήση των στιγμών και τόπων» (Lefebvre, 1977/1968: 173), και αργότερα επισημαίνει πως το δικαίωμα στην πόλη «καλύπτει το δικαίωμα στη χρήση του κέντρου, ενός προνομιούχου τόπου, αντί, να διασπείρονται ... σε γκέτο (για εργάτες, μετανάστες, το 'περιθώριο'» (Lefebvre, 1996/1968: 173)

Τις δεκαετίες που θα ακολουθήσουν η συζήτηση σχετικά με το δικαίωμα στην πόλη έχει εμπλουτιστεί από πλήθος στοχαστών. Συγκεκριμένα ο Harvey (2013/2012) έχει με έμφαση τονίσει ότι το ερώτημα «τι είδους πόλη θέλουμε» δεν μπορεί να διαχωριστεί από το ερώτημα «τι είδους άνθρωποι θέλουμε να είμαστε», το οποίο σημαίνει «τι είδους κοινωνικές σχέσεις αναζητάμε, ..., ποιο είδος ζωής επιθυμούμε, ποιες αισθητικές αξίες ενστερνιζόμαστε» (Harvey, 2013/2012: 38). Ως εκ τούτου, το δικαίωμα στην πόλη «είναι κάτι πολύ περισσότερο από το δικαίωμα ατομικής ή ομαδικής πρόσβασης στους πόρους της πόλης: είναι το δικαίωμα να την αλλάξουμε και να την επανεφεύρουμε σύμφωνα με τις επιθυμίες μας» (Harvey, 2013/2012: 38). Η τοποθέτηση των κοινωνικών σχέσεων στο επίκεντρο της συζήτησης για το δικαίωμα στην πόλη σηματοδοτεί το πέρασμα σε αγώνες ποικίλων υποκειμένων και κοινωνικών ομάδων, μεταξύ αυτών και των προσφύγων και προσφυγισσών, για αλλαγή της πόλης μέσα από συλλογικές επιθυμίες και δράσεις. Ανταποκρινόμενος στο ίδιο ερώτημα ο Simone (2005: 324) προχωράει ένα βήμα παραπέρα και ρωτάει «ποιος έχεις το 'δικαίωμα' να κάνει τι στις ... πόλεις» και ισχυρίζεται ότι το δικαίωμα στην πόλη πρέπει να συμπεριλαμβάνει τους ανθρώπους «ως δημιουργούς της ζωής και όχι ως καταναλωτές ή θύματα» (ο.π.: 325). Με αυτήν την οπτική το σχόλιο του Simone είναι εξαιρετικά κρίσιμο στην εξέταση του δικαιώματος των προσφύγων και προσφυγισσών στην πόλη πέρα από τις θεωρήσεις περί θυματοποίησης ή της λεγόμενης «ηρωικής» επιχειρηματικότητας των φτωχών (Roy, 2005). Επιπλέον, εξαιρετικά σημαντική είναι η συμβολή του Merrifield (2011), ο οποίος επεκτείνει τη σκέψη του Lefebvre περί δικαιώματος στο κέντρο της πόλης και ισχυρίζεται ότι στη

σημερινή εποχή της μεγέθυνσης, προαστιοποίησης και μητροπολιτικοποίησης των πόλεων, το δικαίωμα στην πόλη θα πρέπει να γίνεται αντιληπτό «όχι απλώς ως το δικαίωμα σε μια βόλτα, ... όχι ένα τουριστικό ταξίδι ... στην εξευγενισμένη παλαιά πόλη ... αλλά το δικαίωμα συμμετοχής στη ζωή στο κέντρο» (Merrifield, 2011: 475). Η παραπάνω επισήμανση αναδεικνύει τη διαμάχη για την κατοχή του κέντρου και γίνεται ακόμα πιο κρίσιμη όταν πρόκειται για τις λιγότερο προνομιούχες κοινωνικές ομάδες των προσφύγων και προσφυγισσών. Αυτή η διαμάχη σημαίνει ότι το δικαίωμα στην πόλη αποτελεί ένα διαρκές πολιτικό διακύβευμα και όπως ο Dikeς (2002) τονίζει «υποδηλώνει όχι μόνο το δικαίωμα στον αστικό χώρο αλλά επίσης και στον πολιτικό χώρο, με τη συμμετοχή όλων των κατοίκων της πόλης» και ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ισχυρισμός του ότι η συμμετοχή περιλαμβάνει ακόμα και την «αντίσταση στο κράτος» και «την ίδια τη δυνατότητα σχηματισμού φωνών και πολιτικής υποκειμενικοποίησης που δημιουργούνται μέσα και γύρω από τον αστικό χώρο» (Dikeς, 2002: 96). Σε αυτό το πλαίσιο, ο Purcell (2013), επισείει την προσοχή στην έννοια της αυτοδιαχείρισης (autogestion), η οποία αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους οι κάτοικοι της πόλης μπορούν «από μόνοι τους να διαχειριστούν την παραγωγή του χώρου» (Purcell, 2013: 150). Επομένως το δικαίωμα στην πόλη θα πρέπει να γίνεται αντιληπτό ως ενεργή συμμετοχή, η οποία υπερβαίνει τη νομοδικαική έννοια του δικαιώματος. Στην ίδια γραμμή σκέψης ο Marcuse (2009: 192) ισχυρίζεται ότι το δικαίωμα στην πόλη δεν θα πρέπει «να νοείται ως μια νομική απαίτηση, η οποία εκτελείται μέσω δικαστικών αποφάσεων» και η Mayer (2009: 367) υποστηρίζει ότι «πρόκειται για ένα λιγότερο νομικό δικαίωμα, και περισσότερο για μια αντιθετική απαίτηση ... πρόκειται για ένα δικαίωμα, το οποίο υπάρχει μόνο όταν οι άνθρωποι το οικειοποιούνται αυτό (και την πόλη)».

Τέλος, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση των Mitchell και Heynen (2009), οι οποίοι έχουν υποστηρίξει ότι, το δικαίωμα στην πόλη χαρακτηρίζεται από μια ιδιαίτερη «ευφυΐα», η οποία είναι ιδιαίτερα χρήσιμη, καθώς «επιτρέπει να αναπτυχθούν μορφές αλληλεγγύης μεταξύ διαφορετικών πολιτικών αγώνων ... εστιάζοντας την προσοχή στις πιο βασικές συνθήκες επιβίωσης, στην πιθανότητα κατοίκησης, στην ίδια τη ζωή» (Mitchell & Heynen, 2009: 616). Με παρόμοιο τρόπο, οι Garbin και Millington (2018) εστιάζοντας στις διαμαρτυρίες των Κογκολέζων μεταναστών στο κεντρικό Λονδίνο, υποστηρίζουν ότι το αίτημα για το δικαίωμα στην πόλη εμπεριέχει μια εξαιρετική «επινοητικότητα», καθώς σημαίνει «να διεκδικείς δικαιώματα που δεν προϋπάρχουν, που δεν είναι δοσμένα και των οποίων οι δυνατότητες παραμένουν ως τώρα άγνωστες»

(Garbin και Millington, 2018: 151). Ως εκ τούτου το δικαίωμα στην πόλη αποτελεί βασική διεκδίκηση των μεταναστών (Leontidou, 2010) και σύμφωνα με τον Purcell (2013: 142) θα πρέπει να γίνεται κατανοητό ως «η καθημερινή εμπειρία κατοίκησης της πόλης που προσδίδει σε κάποιον δικαίωμα στην πόλη πέρα από την εθνική-κρατική πολιτότητα».

Ο καμβάς των παραπάνω προσεγγίσεων για το δικαίωμα στην πόλη μπορεί να συμπληρωθεί σήμερα με τις προσεγγίσεις για τα αστικά κοινά, τα οποία τα τελευταία χρόνια συναντούν τις προσεγγίσεις για τα κοινά της μετακίνησης, ώστε στη συνέχεια να φωτιστούν τα χαρακτηριστικά των αλληλέγγυων πόλεων.

3. Κοινός χώρος, αστικά κοινά και κοινά των μετακινούμενων πληθυσμών

Σε αυτό το σημείο, για να εξετάσουμε τα χαρακτηριστικά και τις πτυχές των αναδυόμενων κοινών χώρων των προσφύγων θα πρέπει να καταδυθούμε στη βιβλιογραφία των κοινών και ιδιαίτερα των αστικών κοινών, η οποία έχει πρόσφατα εμπλουτίσει το λεξιλόγιο των κριτικών χωρικών σπουδών καθώς και τις θεωρήσεις για το δικαίωμα στην πόλη.

Τα τελευταία χρόνια η συζήτηση σχετικά με τον λεγόμενο «κοινό χώρο» και τις «νέες περιφράξεις» έχει γίνει ιδιαίτερα δημοφιλής μεταξύ μελετητών του χώρου. Ωστόσο, έως τώρα, λίγες είναι οι προσπάθειες που επιδιώκουν να συνδέσουν τις χωρικές της των κοινών με τις πρακτικές των μετακινούμενων πληθυσμών. Η διαλεκτική μεταξύ των κρατικών κέντρων φιλοξενίας και των στεγαστικών κοινών στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη αποτελεί μια ενδιαφέρουσα μελέτη περίπτωσης που μπορεί να εμπλουτίσει την παραπάνω θεωρητική συζήτηση και να θέσει κρίσιμα ερευνητικά ερωτήματα σχετικά με το δικαίωμα στη στέγαση των μετακινούμενων πληθυσμών.

Η συζήτηση για τα κοινά (commons), όπως αναπτύσσεται τις τελευταίες δεκαετίες, εκφράζεται κυρίως από δυο βασικές προσεγγίσεις, την προσέγγιση «υπέρ του χωρικού διαχωρισμού / περιφράξεων» και τη προσέγγιση της «κοινοτικής διαχείρισης των κοινών».

Η πρώτη προσέγγιση υποστηρίζει τις αποκαλούμενες «περιφράξεις» και έχει την καταγωγή στην περίφραξη-ιδιωτικοποίηση των κοινών γαιών στη Μεγάλη Βρετανία κατά τη μετάβαση από τον φεουδαρχικό στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Σημερινό σημείο αναφοράς των «νέων περιφράξεων» αποτελεί η αποκαλούμενη «θεωρία της τραγωδίας των κοινών» του Hardin (1968), ο οποίος, στα τέλη της δεκαετίας του '60, υποστήριξε ότι, αν στους κοινούς πόρους υπάρχει ελεύθερη πρόσβαση και έλλειψη δικαιωμάτων ιδιοκτησίας τότε αυτοί κινδυνεύουν από υπερεκμετάλλευση. Η θεωρία της «τραγωδίας των κοινών» του Hardin, συμπληρώθηκε από το λεγόμενο «θεώρημα» του Coase (1960· 1988), ο οποίος υποστήριξε ότι αν αποδοθούν ιδιωτικά

δικαιώματα ιδιοκτησίας σε κοινής ιδιοκτησίας πόρους, τότε μπορεί να αναπτυχθεί η αποκαλούμενη «ελεύθερη και δίκαιη» αγορά και σε συνεργασία με την κρατική παρέμβαση, οι ιδιοκτήτες θα έχουν κίνητρο να διαπραγματευτούν μεταξύ τους για τα ενδεχόμενα προβλήματα. Πλήθος μελετητών (Welch, 1983· Adhikari, 2001· Demsetz, 1967) ακολουθώντας τις απόψεις των Coase και Hardin έχουν υποστηρίξει ότι ο μόνος τρόπος για να προστατευτούν οι κοινοί πόροι και να καλυφθεί το κόστος χρήσης τους είναι να περιφραχθούν και να ιδιωτικοποιηθεί η πρόσβαση σε αυτούς. Επομένως η κεντρική ιδέα αυτής της προσέγγισης είναι ότι για να γίνουν οικονομικά εκμεταλλεύσιμοι οι κοινοί πόροι θα πρέπει να τους αποδοθεί καθεστώς είτε ατομικής ιδιοκτησίας (Hardin, 1968· Penner, 1997· Smith, 1981) είτε κρατικής ιδιοκτησίας (Ophuls, 1973· Schelling, 1984· Stiglitz, 2010).

Στον αντίποδα των παραπάνω προσεγγίσεων ένα σύνολο από στοχαστές και μελετητές (Caffentzis, 2010· Caffentzis and Federici, 2014· De Angelis, 2017· De Angelis, 2010· De Angelis, 2007· Dardot and Laval, 2019· Federici, 2019· Federici, 2012· Gonzalez-Hidalgo, 2021· Hardt και Negri, 2009· Karyotis, 2020· McLean, 2021· Morrow & Parker, 2020· Noterman, 2016· Tsavdaroglou, 2018) αναδεικνύει την προσέγγιση της «κοινοτικής διαχείρισης των κοινών». Οι υποστηρικτές αυτής της προσέγγισης με έμφαση διαχωρίζουν τη θέση τους από το δίπολο αγορά ή κράτος, και εστιάζουν τη μελέτη τους σε εκείνες τις κοινωνικές διαδικασίες, πρακτικές και κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες έχουν την ικανότητα να επινοούν και να κατασκευάζουν νέα κοινά και ταυτόχρονα επιλέγουν να αντιπαρατίθενται στους πολλαπλούς μηχανισμούς των περιφράξεων. Το κρίσιμο σημείο που αναδεικνύει αυτή η προσέγγιση είναι η συλλογική δημιουργία και αυτοδιαχείριση των κοινών. Σύμφωνα με τους Chatterton et al. (2013: 610) «το κοινό αναφέρεται στην κοινωνική διαδικασία του να 'βρίσκεσαι από κοινού'. Αφορά την κοινωνική σχέση των commoners [των χρηστών/ωφελομένων των κοινών], οι οποίοι κατασκευάζουν, υπερασπίζονται και αναπαράγουν τα κοινά». Επομένως, αυτή η προσέγγιση δεν θέτει τους «πόρους» στο επίκεντρο του ορισμού των κοινών, αλλά επιδίδει να αναδείξει τη κρίσιμη βαρύτητα εκείνων των ιδιαίτερων «κοινωνικών και συλλογικών σχέσεων» όπως επίσης και των «κοινοτήτων» που αναπτύσσουν την ικανότητα να αυτοδιαχειρίζονται, να ανακτούν, να αποπεριφράσσουν και να υπερασπίζονται τους κοινούς πόρους. Ο ιστορικός Linebaugh υποστηρίζει ότι:

«Τα δικαιώματα των κοινών αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του συγκεκριμένου φυσικού περιβάλλοντος και της διαχείρισής του (...) Οι άνθρωποι των κοινών [οι

λεγόμενοι commoners] ενδιαφέρονται πρωτίστως για τις ανθρώπινες πράξεις και όχι για τους τίτλους ιδιοκτησίας: Πώς μπορεί να οργωθεί η γη; Απαιτείται λίπασμα; Τι φυτρώνει εκεί; Αρχίζουν να εξετάζουν προσεκτικά. Μπορεί κανείς να το ονομάσει αυτό φυσική στάση. Δεύτερον, οι σχέσεις (ανα)παραγωγής των κοινών αποτελούν αναπόσπαστο μέρος μιας εργασιακής διαδικασίας, ενυπάρχουν στις συγκεκριμένες πράξεις στα χωράφια, στα βουνά, στα δάση, στους βάλτους, στις ακτές. Τα δικαιώματα των κοινών απολαμβάνουν όσοι μετέχουν διά της εργασίας τους. Τρίτον, η (ανα)παραγωγή των κοινών είναι συλλογική. Τέταρτον, η (ανα)παραγωγή των κοινών είναι ανεξάρτητη από το κράτος, και είναι ανεξάρτητη επίσης από την προσωρινότητα των νόμων και του κράτους. Έχει βαθιές ρίζες στην ανθρώπινη ιστορία» (Linebaugh, 2008: 44-45).

Όπως υποστηρίζει ο Bollier, (2014: 1) «τα κοινά αποτελούνται από μια μεγάλη ποικιλία αυτοοργανωμένων κοινωνικών πρακτικών που επιτρέπουν στις κοινότητες να διαχειρίζονται τους πόρους για συλλογικό όφελος και με βιώσιμους τρόπους». Συνεπώς το κρίσιμο ζήτημα της προσέγγισης για την «κοινοτική διαχείριση των κοινών» είναι οι τρόποι επικοινωνίας, διαπραγμάτευσης και συναπόφασης για τους κανόνες, τις αξίες και τις πρακτικές μοιράσματος, όπως εύστοχα επισημαίνει ο De Angelis (2010: 958): «οι κοινωνικές σχέσεις που συστήνουν τα κοινά δεν βασίζονται μόνο σε προϋπάρχουσες αξίες (...) η δημιουργία κοινών σχέσεων (...) είναι επίσης, και μάλιστα πιο σημαντικά, το πεδίο παραγωγής νέων αξιών».

Ειδικότερα η τελευταία προσέγγιση έχει εμπνεύσει αρκετούς μελετητές του χώρου να ερευνήσουν την έννοια των «χωρικών κοινών» και των «αστικών κοινών» (Borch and Kornberger, 2015· Dellenbaugh et al., 2015· Di Felicianantonio, 2017· Eidelman and Safransky, 2021· Martinez, 2020· Nonini, 2017· Polanska and Weldon, 2020· Stavrides, 2020· Williams, 2018· Zapata Campos et al., 2020). Ο Harvey (2012/2013: 147-148) υποστηρίζει ότι τα χωρικά κοινά μπορούν να γίνουν αντιληπτά ως μια «ασταθής και ρευστή κοινωνική σχέση» ανάμεσα σε μια «συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα» και σε εκείνο το «κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον που θεωρείται απαραίτητο για τη ζωή και την επιβίωση της». Ο Chatterton (2010: 901) επικροτεί τον ορισμό των κοινών και με τη ματιά του γεωγράφου ισχυρίζεται ότι «το κοινό έχει γίνει ένα εντυπωσιακό χωρικό μοτίβο, το οποίο αφορά επικράτειες που διαχειρίζονται από μια ομάδα ατόμων, τους commoners και από τις κοινωνικές σχέσεις που υποστηρίζουν αυτή τη διαχείριση». Οι Hardt και Negri (2009: 250) με μια διορατική ματιά υποστηρίζουν ότι «η πόλη, φυσικά,

δεν είναι απλώς ένα χτισμένο περιβάλλον που αποτελείται από κτίρια, δρόμους, υπόγειο μετρό, πάρκα, απορρίμματα και συστήματα τηλεπικοινωνιών αλλά επίσης αποτελεί μια ζωντανή δυναμική πολιτισμικών πρακτικών, διανοητικών κύκλων, δικτύων επιρροής και κοινωνικών θεσμών. Αυτά τα στοιχεία του κοινού εμπεριέχονται στην πόλη και δεν αποτελούν απλώς την αναγκαία προϋπόθεση για τη βιοπολιτική παραγωγή αλλά επίσης είναι το αποτέλεσμα της, η πόλη είναι η πηγή του κοινού και το δοχείο μέσα στο οποίο το κοινό ρέει». Ο Blomley (2008: 320) ισχυρίζεται ότι τα κοινά «δεν βρίσκονται κάπου, αλλά παράγονται (...) τα κοινά είναι μια μορφή δημιουργίας τόπων», ενώ ο Stavrides (2014: 548) προτείνει ότι οι χώροι του κοινού αναδύονται ως «κατώφλια», τα οποία είναι «ανοιχτά στη χρήση, ανοιχτά σε νεοφερμένους».

Για την επαρκέστερη κατανόηση του κοινού χώρου εμπνεόμαστε από την ανάλυση του Lefebvre (1974/1991), ο οποίος υποστήριξε ότι ο χώρος δεν θα πρέπει να γίνεται κατανοητός ως «ένα κενό δοχείο» που «δέχεται αποσπασματικά περιεχόμενα, ένα ουδέτερο μέσο στο οποίο μπορούν να εισαχθούν ασύνδετα πράγματα, άνθρωποι και συνθήκες» (Lefebvre, 1974/1991: 308-309). Αντιθέτως ο Lefebvre προτρέπει στην εννοιολόγηση του χώρου ως ενότητα του «φυσικού», «νοητικού» και «κοινωνικού» χώρου, αντίστοιχα ως ενότητα της «χωρικής πρακτικής», των «αναπαραστάσεων του χώρου» και του «αναπαριστώμενου χώρου» και τέλος ως ενότητα του «αντιληπτού», «κατανοητού» και «βιωμένου» χώρου. Στο παραπάνω πλαίσιο, προτείνουμε τη σύνδεση της χωρικής προσέγγισης του Lefebvre με την προσέγγιση περί της «κοινοτικής διαχείρισης των κοινών» ώστε να οριστεί ο «κοινός χώρος». Στον κοινό χώρο ο φυσικός-κατανοητός χώρος των κοινών πόρων αποτελεί τη βιωμένη και κοινωνική «χωρική πρακτική του συλλογικού μοιράσματος των μέσων παραγωγής και αναπαραγωγής» (Τσαβδάρου, 2016α: 12). Ως εκ τούτου ο φυσικός χώρος συγκροτείται, ορίζεται, αναπαρίσταται και διεκδικείται κάθε φορά από τις κοινωνικά βιωμένες από κοινού πρακτικές των υποκειμένων και των κοινοτήτων τους.

Επιπλέον, για την πληρέστερη εννοιολόγηση των κοινωνικών σχέσεων στην παραγωγή του κοινού χώρου, λαμβάνονται υπόψη οι μετα-αποικιακές χωρικές θεωρήσεις (Jazeel, 2014· McFarlane, 2006· Robinson, 2011· Roy, 2011), οι οποίες επιδιώκουν να αναδείξουν τα ποικίλα, «υποδεέστερα» υποκείμενα και ταυτόχρονα εστιάζουν στην εξέταση των ενδιάμεσων, υβριδικών μορφών στην παραγωγή του χώρου. Εντός αυτής της οπτικής αρκετοί μελετητές (Casas-Cortes, et al. 2015· De Genova et al., 2018· Mezzadra και Neilson, 2013· Nyers, 2015· Pajnik, 2019· Papadopoulos, et al., 2008· Trimikliniotis, et al.,

2015) προτείνουν την έννοια της «αυτονομίας της μετανάστευσης», σύμφωνα με την οποία το επίκεντρο της έρευνας θα πρέπει να μετατοπιστεί από τις επίσημες «δομές», μηχανισμούς διαχείρισης, ρύθμισης και ελέγχου της μετανάστευσης, στους «φορείς δράσης», δηλαδή στη δημιουργικότητα και πολλαπλότητα των τρόπων με τους οποίους οι μετακινούμενοι πληθυσμοί ανταποκρίνονται ή λειτουργούν ανεξάρτητα από τις δομές-μηχανισμούς ρύθμισης. Σύμφωνα με τις προσεγγίσεις της «αυτονομίας της μετανάστευσης», τις περισσότερες φορές οι μετακινούμενοι πληθυσμοί δημιουργούν και αναπτύσσουν στρατηγικές επιβίωσης, ενεργοποιούν υποκειμενικές ικανότητες, μοιράζονται πληροφορίες και γνώσεις, συνάπτουν κοινωνικές σχέσεις με άλλους μετακινούμενους, και ταυτόχρονα στηρίζονται σε αναδυόμενα δίκτυα αλληλεγγύης που συναντούν στη διαδρομή τους. Επιπλέον η προσέγγιση της «αυτονομίας της μετανάστευσης», σε συνδυασμό με τις μεταθετικιστικές προσεγγίσεις της κριτικής γεωγραφίας και ανθρωπογεωγραφίας, απομακρύνεται τόσο από την ομογενοποίηση όσο και από τη θυματοποίηση της φιγούρας του πρόσφυγα που επικρατεί στις πολιτικές των κρατικών ή των ΜΚΟ δράσεων. Αντ' αυτού προσεγγίζει τους μετακινούμενους πληθυσμούς με διεπιστημονικό τρόπο και εστιάζει στις ιδιαίτερες πολιτισμικές τους πρακτικές, στις ατομικές και συλλογικές προσδοκίες, στις στρατηγικές επιβίωσης, στη σχεσιακότητα και διαταραχή των ταυτοτήτων, σε ζητήματα τάξης, φύλου, εθνότητας, ηλικίας, αναπηρίας, όπως επίσης και στα κοινωνικά κινήματα αλληλεγγύης σε πρόσφυγες και μετανάστες. Στο σημείο αυτό αναδύονται τα «κοινά της μετακίνησης» (mobile commons) ως εκείνες οι συλλογικές μορφές επικοινωνίας των μετακινούμενων πληθυσμών που βασίζονται στην αυτοθέσμιση, την αλληλοβοήθεια και τη διαπραγμάτευση των ποικίλων ταυτοτήτων τους. Είναι αυτές οι μορφές κοινωνικής οργάνωσης και δράσης που ενδέχεται να αποσταθεροποιούν τις κρατικές μεταναστευτικές πολιτικές (Mezzadra και Neilson, 2013) και να αποκτούν χαρακτήρα χωρικής ανυπακοής (Garelli και Tazzioli, 2017) στη κίνησή τους για διεκδίκηση και δημιουργία κοινών χώρων (Trimikliniotis, et al. 2015).

Στο παραπάνω πλαίσιο, τα ερευνητικά ερωτήματα του ερευνητικού προγράμματος εστιάζουν στη συγκριτική ανάλυση των κρατικών πολιτικών υποδοχής και των πρακτικών κοινών που παράγονται από τους πρόσφυγες και τους ντόπιους αλληλέγγυους. Σημεία έμφασης αποτελούν η εξέταση των πιθανοτήτων να μετατραπούν τα κρατικά κέντρα φιλοξενίας σε περικλειστούς θύλακες-γκέτο, σε αντιπαράθεση με το να αποτελέσουν τα κενά κτίρια στεγαστικά κοινά, εν δυνάμει

ανοιχτούς χώρους-κατώφλια, συστήνοντας θεσμούς αυτοδιακυβέρνησης και ενσωματώνοντας τις ποικίλες κοινωνικές και πολιτισμικές ταυτότητές τους.

4. Το δικαίωμα των προσφύγων στη στέγαση και στη πόλη

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο το δικαίωμα των προσφύγων στη στέγαση αναγνωρίζεται ως αναπόσπαστο τμήμα του «δικαιώματος σε επαρκές βιοτικό επίπεδο» στην Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (U.N., 1948). Σύμφωνα με τα Ηνωμένα Έθνη (U.N., 2009), το δικαίωμα στη στέγαση θα πρέπει να γίνεται αντιληπτό ως το δικαίωμα να ζει κάποιος με ασφάλεια, ειρήνη και αξιοπρέπεια. Επιπλέον, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (ECRE, 2007) αναγνωρίζει ότι το περιβάλλον διαβίωσης, η πρόσβαση στη στέγαση και οι στεγαστικές συνθήκες αποτελούν καθοριστικό παράγοντα για την ενσωμάτωση των προσφύγων και μεταναστών. Η Ελλάδα, από το 2007, έχει υιοθετήσει τις διατάξεις της Οδηγίας 2003/9/EK του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο, στις οποίες περιλαμβάνεται και το δικαίωμα στη στέγαση (ΠΔ 220/13-11-2007 (ΦΕΚ 251/Α/13-11-2007)). Συνοπτικά τα χαρακτηριστικά του δικαιώματος των προσφύγων στη στέγαση όπως προσδιορίζονται από την Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (U.N., 1991) αφορούν τα παρακάτω κριτήρια: ασφάλεια, διαθεσιμότητα υπηρεσιών, εγκαταστάσεων και υποδομών, προσιτότητα, κατοικησιμότητα, προσβασιμότητα και πολιτισμική καταλληλότητα. Τέλος, τονίζεται ότι οι στεγαστικές δομές θα πρέπει να είναι άμεσα συνδεδεμένες με ευκαιρίες απασχόλησης, υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης, και φροντίδας παιδιών, όπως επίσης να μην βρίσκονται σε περιβαλλοντικά υποβαθμισμένες ή επικίνδυνες περιοχές.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ένα χρόνο πριν τη λεγόμενη «προσφυγική κρίση» το 2014 η Ύπατη Αρμοστεία για τους πρόσφυγες σε έκθεσή της για τη στρατηγική που θα πρέπει να ακολουθηθεί την περίοδο 2014-2018 είχε θέσει ως όραμα «όλοι οι πρόσφυγες να μπορούν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους σε εγκατάσταση και στέγη με ασφαλή, αξιοπρεπή και βιώσιμο τρόπο οπουδήποτε και εάν ζούνε είτε σε αστικό είτε σε αγροτικό περιβάλλον» (U.N.H.C.R., 2014: 2).

Οι πολιτικές, οι οδηγίες και κατευθύνσεις της Ύπατης Αρμοστείας για τους πρόσφυγες από το 1950 όταν και ιδρύθηκε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 90 αφορούσαν κυρίως τη δημιουργία κέντρων φιλοξενίας – καμψ και την προστασία προσφύγων εκτός

αστικών περιοχών (Jacobsen, 2006). Ωστόσο έγινε κατανοητό ότι η συντριπτική πλειοψηφία των εκτοπισμένων πληθυσμών και των προσφύγων κινούνται προς αστικά περιβάλλοντα, στα οποία έχουν περισσότερες ευκαιρίες για εύρεση εργασίας, κατοικίας, δικτύωση με άλλους πρόσφυγες και επικοινωνία με συγγενικά τους δίκτυα. Συγκεκριμένα εκτιμάται ότι το 2018 υπήρχαν περίπου 25,4 εκατομμύρια πρόσφυγες, 3,1 εκατομμύρια αιτούντες άσυλο και 40,3 εκατομμύρια εσωτερικά εκτοπισμένων ατόμων, αριθμοί που είναι οι μεγαλύτεροι από κάθε άλλη χρονιά από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Επίσης, σύμφωνα με την U.N.H.C.R. (2018b) περισσότεροι από 13,5 εκατομμύρια πρόσφυγες (το 58% επί του συνόλου) και περίπου 32,2 εκατομμύρια εσωτερικά εκτοπισμένων (80% επί του συνόλου) έχουν εγκατασταθεί σε αστικά περιβάλλοντα. Ταυτόχρονα τα επίσημα στοιχεία δείχνουν ότι μόνο το 30% των προσφύγων ζούνε σε σχεδιασμένα καμ্পς που διαχειρίζονται κρατικές αρχές (U.N.H.C.R. 2017· Katz and Brandt 2017). Εκτιμάται μάλιστα ότι έως το 2030 το ποσοστό των προσφύγων που θα έχουν καταφύγει σε πόλεις θα φτάσει το 68% (Agustín and Jørgensen, 2019).

Ως εκ τούτου, το 1997 η Ύπατη Αρμοστεία για τους πρόσφυγες κάνει μια στροφή στις πολιτικές της και εξέδωσε το «UNHCR Comprehensive Policy on Urban Refugee» στο οποίο όμως ασκήθηκε έντονη κριτική καθώς ενώ αναγνωρίζει το γεγονός ότι πρέπει να αναπτυχθούν μηχανισμοί και πολιτικές προστασίας στους πρόσφυγες των αστικών περιοχών ωστόσο ισχυρίζεται ότι το αστικό περιβάλλον δεν αποτελεί την ιδανική συνθήκη για τους εκτοπισμένους πληθυσμούς, αντιθέτως προτείνει την εγκατάστασή τους σε αγροτικές περιοχές (Crisp et al., 2009· Grabska, 2006· Ward, 2014). Ως αποτέλεσμα της κριτικής που δέχθηκε το 2009 η Ύπατη Αρμοστεία εξέδωσε το αναθεωρημένο «UNHCR Policy on Refugee Protection and Solutions in Urban Areas», στο οποίο τονίζει την ανάγκη προστασίας των προσφύγων «ανεξάρτητα από το που αυτοί βρίσκονται». Μάλιστα στο έγγραφο τονίζεται ότι:

«Όταν οι πρόσφυγες κατοικούν σε αστική περιοχή, ανεξάρτητα από το εάν αυτό εγκρίνεται από τις αρχές ή όχι, πρωταρχικός στόχος της Ύπατης Αρμοστείας θα είναι η διατήρηση και επέκταση του διαθέσιμου χώρου προστασίας σε αυτούς και στις ανθρωπιστικές οργανώσεις που παρέχουν στους εν λόγω πρόσφυγες πρόσβαση σε προστασία, λύσεις και βοήθεια» (U.N.H.C.R. 2009: 4).

Συνολικά το νέο εγχειρίδιο τονίζει ότι θα πρέπει να υπάρχει πρόνοια για:

«διεξαγωγή συμμετοχικών αξιολογήσεων με πρόσφυγες, σχεδιασμός και υλοποίηση προγραμμάτων ανάπτυξης ικανοτήτων για τοπικούς ανθρωπιστικούς οργανισμούς στην πόλη, δημιουργία κοινοτικών κέντρων και γραφείων της Ύπατης Αρμοστείας στην πόλη, οικοδόμηση σχέσεων με την κυβέρνηση υποδοχής για την ενθάρρυνση της πρόσβασης των προσφύγων σε προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας, ανάπτυξη ομάδων κινητής εγγραφής που προσεγγίζουν διαφορετικές ομάδες προσφύγων σε ολόκληρη την αστική περιοχή» (Ward, 2014: 80).

Ειδικότερα μετά τη μαζική φυγή Σύριων προς τις γειτονικές χώρες και την Ευρώπη ο επικεφαλής της Ύπατης Αρμοστείας για τους πρόσφυγες Filippo Grandi δήλωσε το 2017 στο περιθώριο της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών ότι:

«Η κρίση της Συρίας ήταν ένα σημείο καμπής με πολλούς τρόπους... . Όχι μόνο λόγω της κλίμακας με 6-8 εκατομμύρια Σύριους να αναγκάζονται να φύγουν από τη χώρα. Όχι μόνο ο απρόσβλητος χαρακτήρας του. Γιατί πολλοί μετακόμισαν προς την Ευρώπη και βρήκαν καταφύγιο σε πόλεις. ... Αυτό οδήγησε σε μια πρωτοποριακή αντίδραση που επικεντρώνεται στην ένταξη, την εκπαίδευση και τις θέσεις εργασίας, με μικτά αλλά σημαντικά αποτελέσματα. Για τους Σύριους αυτό μπορεί να σημαίνει στον Λίβανο, στην Ιορδανία και στην Τουρκία.» (McElroy, 2017)

Ταυτόχρονα, αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας ένας όλο και αυξανόμενος αριθμός ανθρωπιστικών οργανώσεων που εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στους πρόσφυγες που καταφθάνουν σε αστικά περιβάλλοντα έχει υιοθετήσει την λεφεβριανή έννοια του δικαιώματος στη πόλη ως μεθοδολογικό εργαλείο απέναντι στη συνθήκη της εκτόπισης (Ward, 2014). Ενδεικτικά, η Saliba (2017) υπεύθυνη της International Rescue Committee για αστικές περιοχές τονίζει ότι:

«Το Δικαίωμα στην Πόλη σημαίνει πολλά πράγματα, αλλά πάνω απ' όλα πρέπει να σημαίνει το δικαίωμα στην ασφάλεια. Ενώ οι οικονομικοί μετανάστες και οι εκτοπισμένοι από αστικές περιοχές έχουν αποφύγει διαφορετικές συνθήκες, και οι δύο ομάδες μετακινούνται σε πόλεις με την προσδοκία για καλύτερη ζωή, χωρίς βία. Εμείς, ως ανθρωπιστές, είμαστε ικανοί να ικανοποιήσουμε τις ανάγκες των εκτοπισμένων. Εάν θέλουμε να διαδραματίσουμε έναν πραγματικό ρόλο στο να τους βοηθήσουμε να επιτύχουν το Δικαίωμα στην Πόλη, πρέπει να βελτιώσουμε την ικανοποίηση των προσδοκιών τους.»

Την ίδια χρονιά η International Rescue Committee (2017) εξέδωσε το εγχειρίδιο «The Right to the City for Urban Displaced» στο οποίο τονίζει ότι:

«οι οργανισμοί και τα κράτη θα πρέπει να ανταποκριθούν στις αυξανόμενες κρίσεις των εκτοπισμένων πληθυσμών (μη καταγεγραμμένους μετανάστες ή πρόσφυγες) και για αυτό θα πρέπει να λάβουν ιδιαίτερη φροντίδα ώστε να εξασφαλίσουν ότι οι εκτοπισμένοι πληθυσμοί και οι ευάλωτες κοινότητες απολαμβάνουν εξίσου το δικαίωμα στην πόλη στον ίδιο βαθμό με όλους τους υπόλοιπους κατοίκους των πόλεων. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό σε σχέση με την ικανότητά τους να έχουν ασφαλή και δίκαια πρόσβαση σε δημόσιες και κοινωνικές υπηρεσίες και ευκαιρίες για βιώσιμη αυτονομία, καθώς και να αποφευχθούν κοινωνικές διακρίσεις και εκμετάλλευση με βάση τη φυλή, την εθνικότητα, τη θρησκεία ή τον πολιτισμό τους». (International Rescue Committee, 2017: 4)

Με παρόμοιο τρόπο το International Institute for Environment and Development (2019: 4) προτείνει ότι «οφείλουμε να λάβουμε υπόψη την προσέγγιση που βασίζεται στο «δικαίωμα στην πόλη» -στο δικαίωμα για όλους να απολαμβάνουν την πόλη και την αστική ζωή- είναι ένα πρώτο βήμα για την επίσημη αναγνώριση των προσφύγων και όλων των εκτοπισμένων πληθυσμών ως κατοίκους της πόλης που δικαιούνται ίσα δικαιώματα».

5. Αλληλέγγυες πόλεις σε πρόσφυγες

«Οι σύγχρονες ικέτιδες που δραπετεύουν από την καταπίεση, τον θάνατο, τους βομβαρδισμούς πρέπει να φιλοξενηθούν από το Άργος των ημερών μας. Πρέπει οι πόλεις της Ευρώπης και της Ελλάδας να γίνουν καταφύγια και χώροι εγκατάστασης των νέων Δαναΐδων. Η φιλοξενία δεν μπορεί να σημαίνει μόνο φροντίδα για προσωρινή διαμονή αλλά να προβλέπει ένταξη, συνύπαρξη και αφομοίωση, όπως ορίζουν οι αξίες της ηθικής και της αλληλεγγύης» (Δουζίνας, 2023)

Αξίζει να σημειωθεί ότι αρκετές πόλεις τόσο στην Ευρώπη όσο και στη βόρεια Αμερική προβάλλονται ως «κοσμοπολίτικες», «ανεκτικές» και «υπέρ της διαφορετικότητας» πόλεις (Hassen and Giovanardi, 2018· Iveson and Fincher, 2013) και προσδιορίζουν «τη μετανάστευση και τη διαφορά ως ένα κρίσιμο εφόδιο που ενισχύει την οικονομική και παγκόσμια θέση τους» (Belabas et al., 2020: 2). Άλλες πόλεις καλλιεργούν πρακτικές φιλοξενίας προς τους πρόσφυγες και υιοθετούν φιλικές προς μετανάστες πολιτικές με τρόπους που τις επιτρέπουν να αυτοπροσδιορίζονται ως «ευπρόσδεκτες πόλεις» (Welcoming Cities) (Lambert and Swerts, 2019· Saltiel, 2020· Watson, 2019), «πόλεις ασύλου» (Sanctuary Cities) (Bagelman, 2016· Bauder, 2021· Bauder, 2019· Boudou, 2019· Darling, 2020· Darling, 2010· Darling and Bauder, 2019· Hintjens and Pouri, 2014· Lippert and Rehaag, 2014· Molina, 2019· Squire, 2011), «αλληλέγγυες πόλεις» (Solidarity Cities) (Agustín and Jørgensen, 2021· Agustín and Jørgensen, 2019· Atac et al., 2021· Atac et al., 2016· Christoph and Kron, 2019· Fischer and Jørgensen, 2020· Jørgensen and Schierup, 2021· Kreichauf and Mayer, 2021· Kron and Lebuhn, 2020·) και «ασφαλή και ανοιχτά λιμάνια» (Safe and Open Harbors) (Alarmphone, 2018a· Atac et al., 2021).

Συγκεκριμένα οι ευπρόσδεκτες πόλεις αφορούν ανθρωπιστικές πολιτικές διακυβέρνησης και ενσωμάτωσης προσφύγων και συνήθως ακολουθούν μοντέλα «από πάνω προς τα κάτω» (Lambert and Swerts, 2019) χωρίς να δίνεται ιδιαίτερα βαρύτητα σε συμμετοχικές μορφές εμπλοκής. Πρόκειται για μια πρωτοβουλία που πάρθηκε στα πλαίσια της συμμαχίας των ευρωπαϊκών πόλεων ενάντια στο ρατσισμό (European Coalition of Cities

against Racism - ECCAR) το 2015 στην σύνοδο στην Καλσρούη της Γερμανίας στην οποία εξέδωσαν ανακοίνωση² που τονίζουν πως

«δεσμευόμαστε να καταβάλουμε κάθε δυνατή προσπάθεια για να φιλοξενήσουμε άτομα που έχουν ανάγκη και να σεβαστούμε την αξιοπρέπειά τους, ... δεσμευόμαστε σε μια αντιρατσιστική φιλοσοφία, με βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα μέτρα, σύμφωνα με τις δεσμεύσεις στο σχέδιο δράσης δέκα σημείων, για τη διατήρηση και τη βελτίωση της κοινωνικής συνοχής των πόλεών μας, ιδίως στους τομείς της επαγρύπνησης έναντι των ρατσιστικών συμπεριφορών, της πρόληψης εγκλημάτων μίσους και της ισότητας πρόσβασης σε στέγαση, υπηρεσίες υγείας, εργασία και εκπαίδευση»

Από την άλλη οι πόλεις ασύλου που ξεκίνησαν από τη δεκαετία του '80 κυρίως στις ΗΠΑ, Καναδά και Μεγάλη Βρετανία αφορούν πιο ριζοσπαστικές πρακτικές και αναφέρονται σε εκείνες «τις πολιτικές ... που εξυπηρετούν τους σκοπούς της φιλοξενίας παράνομων μεταναστών και προσφύγων σε αστικές κοινότητες» (Bauder, 2017: 174). Επίσης σύμφωνα με τους Lambert and Swerts, (2019: 91) οι πολιτικές ασύλου αποτελούν «εκφράσεις της αστικής πολιτότητας επειδή διασφαλίζουν τα δικαιώματα των μεταναστών σε επίπεδο πόλης και συχνά περιέχουν ένα κάποιο βαθμό προστασίας ενάντια στο ρίσκο της σύλληψης και της απέλασης». Οι πολιτικές ασύλου σε επίπεδο πόλης ενδέχεται πολλές φορές να έρθουν σε αντιπαράθεση με τις κρατικές αρχές, για παράδειγμα ο δήμαρχος της Νέας Υόρκης Bill De Blasio είχε δηλώσει «θα υπερασπιστούμε όλους τους ανθρώπους μας, ανεξάρτητα από που έρχονται, ανεξάρτητα από το καθεστώς μετανάστευσης» (Robbins, 2017).

Οι αλληλέγγυες πόλεις «καλούν για παύση των επαναπροωθήσεων και για άμεση αποδοχή των προσφύγων, αλλά επίσης και για θεμελιώδη εκδημοκρατισμό της ζωής στην πόλη» (Kron and Lebuhr, 2020: 82) και σε αυτά τα πλαίσια προτείνουν νέες μορφές πολιτότητας. Θεωρείται ότι έχουν την αφετηρία τους στο 1998 όταν μια βάρκα με 300 πρόσφυγες από το Κουρδιστάν έφτασε στο λιμάνι του Riace στην Καλαβρία. Η μικρή πόλη είχε εκείνη την εποχή συρρικνωθεί πληθυσμιακά καθώς οι περισσότεροι κάτοικοί της είχαν μεταναστεύσει σε μεγαλύτερες πόλεις ή στο εξωτερικό για να βρουν δουλειά.

² Final Declaration of the ECCAR General Conference on “Welcoming Cities” in Karlsruhe 2015, available on ECCAR website (http://www.eccar.info/sites/default/files/eccar_final_declaration_2015.pdf).

Έτσι, ο δήμαρχος Domenico Lucano αποφάσισε «να δημιουργήσει ένα μέρος στο οποίο πρόσφυγες και ντόπιοι μπορούν να ζήσουν και να δουλέψουν μαζί. Ένα παγκόσμιο χωριό σε μια από τις πιο φτωχές περιφέρειες της Ιταλίας» (Mittelstaedt, 2010). Σε αυτό το πλαίσιο οι αλληλέγγυες πόλεις προτείνουν έναν «από τα κάτω» κοσμοπολιτισμό της αλληλεγγύης (Agustín and Jørgensen, 2019), ο οποίος τις περισσότερες φορές προηγείται και διακρίνεται από πολύ πιο ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά από τις λεγόμενες ευπρόσδεκτες πόλεις. Οι αλληλέγγυες πόλεις βασίζονται σε κοινωνικά κινήματα πόλης, ομάδες αλληλεγγύης της κοινωνίας των πολιτών και σε καθημερινές πρακτικές οι οποίες ενδέχεται να οδηγήσουν και σε πιο σταθερές δομές φιλοξενίας όπως είναι οι περιπτώσεις των στεγαστικών καταλήψεων στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη και Μυτιλήνη.

Τέλος, η πρωτοβουλία για «ασφαλή και ανοιχτά λιμάνια» αφορά κυρίως τα λιμάνια εισόδους της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα οποία καταφθάνουν μέσω θαλάσσης νεοφερμένοι πρόσφυγες και μετανάστες. Οι αρχές ενός ασφαλούς και ανοιχτού λιμανιού σύμφωνα με την καμπάνια «για το δικαίωμα στη μετακίνηση και ίσα δικαιώματα για όλους» (Alarmphone, 2018b) είναι: 1. Ένα ασφαλές λιμάνι είναι ένας ανοιχτός χώρος, στον οποίο οι άνθρωποι είναι ευπρόσδεκτοι και τους παρέχεται βοήθεια ανεξάρτητα από την προέλευση τους, τη φυλή, το φύλο και την οικονομική του τάξη. Είναι ένα μέρος το οποίο είναι ανοιχτό στην πόλη, και στο οποίο μέλη της κοινωνίας των πολιτών μπορούν να εισέλθουν και να καταγράψουν την κατάσταση. 2. Ένα ασφαλές λιμάνι είναι ένας χώρος ανυπακοής, όπου ακούγονται φωνές που καταγγέλλουν τη ρατσιστική ταραχή, και κάθε προσπάθεια αποκλεισμού των αφίξεων και οποιαδήποτε πολιτική αποτροπής. 3. Ένα ασφαλές λιμάνι είναι ο χώρος στον οποίο γίνονται σεβαστά τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι άνθρωποι δεν είναι εκτεθειμένοι στον κίνδυνο βασανισμού, δίωξης, ή απάνθρωπων και εξευτελιστικών συμπεριφορών. 4. Ένα ασφαλές λιμάνι είναι ο χώρος στον οποίο ισχύει το δικαίωμα στην κινητικότητα, είναι ο χώρος στον οποίο διασφαλίζεται ότι οι άνθρωποι μπορούν να μείνουν αλλά επίσης μπορούν και να φύγουν. 5. Ένα ασφαλές λιμάνι είναι το μέρος όπου ούτε οι μετανάστες ούτε εκείνοι που στέκονται σε αλληλεγγύη μαζί τους ποινικοποιούνται - ούτε για την οδήγηση του πλοίου στο οποίο ταξίδεψαν, ούτε για τη διάσωση ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο στη θάλασσα, ούτε για την παροχή ανεξάρτητων πληροφοριών στους μετανάστες, ούτε για την παροχή βοήθειας για να συνεχίσουν το ταξίδι τους.

Ωστόσο, τέτοιου τύπου πολιτικές φαίνεται να απουσιάζουν στις περιπτώσεις της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης και της Μυτιλήνης. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι Δήμοι της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης εντάχθηκαν το 2016 στο ευρωπαϊκό δίκτυο «Αλληλέγγυων πόλεων» στα πλαίσια της πρωτοβουλίας eurocities (Kron and Lebuhn, 2020). Το δίκτυο δημιουργήθηκε μετά από πρωτοβουλία του δήμου Αθήνας και είχε ως κύριο στόχο τη μετακίνηση προσφύγων από πόλεις του νότου (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία) σε πόλεις της βόρειας Ευρώπης καθώς επίσης και την πίεση προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για αύξηση των κονδυλίων για τις υποδομές στέγασης προσφύγων. Συνεπώς η χρήση του όρου «αλληλέγγυες πόλεις» στην περίπτωση του δικτύου της πρωτοβουλίας eurocities και ειδικότερα για τις πόλεις της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης μάλλον χρησιμοποιείται καταχρηστικά καθώς περισσότερο παραπέμπει στη λογική του NIMBY – not in my back yard (Pechlidou, et al. 2019), δηλαδή της μετακύλισης της ευθύνης φιλοξενίας σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις παρά πολιτική προστασίας, ενεργής συμμετοχής και κάλυψης των αναγκών των νεοαφιχθέντων προσφύγων και προσφυγισσών.

Συμπερασματικά ακολουθώντας την ταξινόμηση των Fisher and Jørgensen (2021) η έννοια των αλληλέγγυων πόλεων αναφέρεται σε: α) αυτοοργανωμένες οριζόντιες πρακτικές αλληλεγγύης, β) ανθρωπιστικές δραστηριότητες και δραστηριότητες της κοινωνίας των πολιτών και γ) πολιτικές δημοτικών και τοπικών αρχών που ενδέχεται να είναι αντίθετες με τις κρατικές μεταναστευτικές πολιτικές. Αυτές οι τρεις όψεις της αλληλέγγυας πόλης αντιστοιχούν σε μορφές αυτόνομης αλληλεγγύης, κοινωνικής αλληλεγγύης και θεσμικής αλληλεγγύης. Βέβαια στην πραγματικότητα μάλλον είναι προτιμότερο να εννοιοποιηθούν οι αλληλέγγυες πόλεις ως «ζώνες διαπραγματεύσεων» (Pott & Tsianos, 2018), δηλαδή επικράτειες, στις οποίες διαφορετικοί δρώντες συνεργάζονται ή και συγκρούονται.

6. Βιβλιογραφία

6.1 Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Δουζίνας Κ. 2023. Πόλεις ασύλου. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*, 09/01/2023.

Harvey, D. (2012/2013). *Εξεγερμένες πόλεις: από το δικαίωμα στην πόλη στην επανάσταση της πόλης*, (μτφ. Κ. Χαλμούκου), Αθήνα: εκδόσεις ΚΨΜ.

Lefebvre, H. (1977/1968). *Δικαίωμα στην πόλη: Χώρος και πολιτική*, (μτφρ. Π. Τουρνικιώτης, Κ. Λωράν). Αθήνα: Παπαζήση.

Τσαβδάρογλου, Χ. (2016α). Ο Διεκδικούμενος κοινός χώρος. Μεταξύ δημιουργικής πόλης και εξεγερμένης πόλης. Η περίπτωση της Ιστάνμπολ. *Αειχώρος: κείμενα πολεοδομίας, χωροταξίας και ανάπτυξης*, 24, 7–26.

Τσαβδάρογλου, Χ. (2016β). Θεωρητικά περάσματα από τα κινήματα για το “δικαίωμα στην πόλη” στα κινήματα κατάληψης του “κοινού χώρου”: Η περίπτωση της Ελλάδας την εποχή της κρίσης. Στο Πετροπούλου Χ., Βιτοπούλου Α., και Τσαβδάρογλου Χ. (επ.) *Κοινωνικά Κινήματα Πόλης και Περιφέρειας*, Θεσσαλονίκη: Αόρατες Πόλεις, 105–142.

6.2 Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Agustín, O. G. and Jørgensen, M. B. (2021). On transversal solidarity: An approach to migration and multi-scalar solidarities. *Critical Sociology*, 47(6) 857–873.

Agustín, O. G. and Jørgensen, M. B. (2019). Solidarity cities and cosmopolitanism from below: Barcelona as a refugee city. *Social Inclusion*, 7(2), 198–207.

- Ataç, I., Rygiel, K. and Stierl, M. (2021). Building transversal solidarities in European cities: Open harbours, safe communities, home. *Critical Sociology*, 47(6), 923–939.
- Ataç, I., Rygiel K. and Stierl, M. (2016). Introduction: The contentious politics of refugee and migrant protest and solidarity movements: Remaking citizenship from the margins. *Citizenship Studies*, 20(5), 527–544.
- Adhikari, B. (2001). Property rights and natural resources: impact of common property institutions on community-based resource management. *Research Proposal for the Award for Outstanding Research on Development Third Annual Global Development Network Conference* Rio de Janeiro, Brazil.
- Alarmphone, (2018a). *Call for Safe and Open Harbours*. Διαθέσιμο στο: <https://alarmphone.org/en/2018/06/17/call-for-safe-and-open-harbours/> (15 Ιανουαρίου 2021).
- Bagelman, J. J. (2016). *Sanctuary City: A Suspended State*. London: Palgrave Pivot.
- Bauder, H. (2021). Urban solidarity: Perspectives of migration and refugee accommodation and inclusion. *Critical Sociology*, 47(6), 875–889.
- Bauder, H. (2019). Urban sanctuary in context. In Darling, J. and Bauder, H. (Eds.) *Sanctuary cities and urban struggles. Rescaling migration, citizenship, and rights*. Manchester: Manchester University Press.
- Bauder, H. (2017). Sanctuary cities: Policies and practices in international perspective. *International Migration*, 55(2), 174–187.
- Belabas, W., Eshuis, J. and Scholten, P. (2020). Re-imagining the city: branding migration-related diversity. *European Planning Studies*, 28(7), 1315-1332.
- Blomley, N. (2008). Enclosure, common right and the property of the poor. *Social & Legal Studies*, 17(3), 311–331.
- Bollier, D. (2014). The Commons as a Template for Transformation. *Great Transition Initiative*. Διαθέσιμο στο: <https://www.greattransition.org/publication/the-commons-as-a-template-for-transformation> (25 Απριλίου 2023).
- Borch, C. and Kornberger, M. (Eds.) (2015). *Urban Commons. Rethinking the City*. Routledge.

- Boudou, B. (2019). Hospitality in sanctuary cities. In *Routledge Handbook for Philosophy of the City* (pp. 279–290).
- Caffentzis, G. (2010). The future of “the commons”: Neoliberalism’s “plan b” or the original disaccumulation of capital? *New Formations*, 69(1), 23–41.
- Caffentzis, G. and Federici, S. (2014). Commons against and beyond capitalism. *Community Development Journal*, 49(S1), 92–105.
- Casas-Cortes, M., Cobarrubias, S. and Pickles, J. (2015). Riding routes and itinerant borders: Autonomy of migration and border externalization, *Antipode*, 47(4), 894–914.
- Chatterton, P., Featherstone, D. and Routledge P. (2013). Articulating climate justice in Copenhagen: Antagonism, the commons, and solidarity. *Antipode*, 45(3), 602–620.
- Christoph, W. and Kron, S. (Eds.). (2019). *Solidarity Cities in Europe. Charity or Pathways to Citizenship: A New Urban Policy Approach*. Berlin: Rosa-Luxemburg-Stiftung.
- Coase, R. H. (1960). The problem of social cost. *Journal of Law and Economics*, 3, 1–44.
- Coase, R. H. (1988). *The Problem of Social Cost*. In *The firm, the market and the Law*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Crisp, J., Janz, J., Riera, J. and Samy, S. (2009). Surviving in the City: A Review of UNHCR’s Operations for Iraqi Refugees in Urban Areas of Jordan, Lebanon, and Syria. Policy Development and Evaluation Service, Geneva, United Nations High Commissioner for Refugees. Διαθέσιμο στο: <https://www.refworld.org/docid/4d1d93672.html> (29 Απριλίου 2023).
- Dardot, P. and Laval, C. (2019). *Common. On revolution in the 21st century*. London: Bloomsbury.
- Darling, J. (2020). Hosting the displaced: From sanctuary cities to hospitable homes. In Adey, P. Bowstead, J. Brickell, K. Desai, V. Dolton, M. Pinkerton, A. & Siddiqi, A. *The Handbook of Displacement*. Palgrave MacMillan. pp. 785–798.
- Darling, J. (2010). A city of sanctuary: The relational re-imagining of Sheffield’s asylum politics. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 35(1), 125–140.
- Darling, J. and Bauder, H. (2019). *Sanctuary cities and urban struggles. Rescaling migration, citizenship, and rights*. Manchester: Manchester University Press.

- De Angelis, M. (2017). *Omnia Sunt Communia. On the Commons and the Transformation to Postcapitalism*. London: Zed Books.
- De Angelis, M. (2010). The production of commons and the “explosion” of the middle class. *Antipode*, 42(4), 954–977.
- De Angelis, M. (2007). *The Beginning of History: Value Struggles and Global Capital*. London: Pluto press.
- De Genova, N., Garelli, G. and Tazzioli, M. (2018). Autonomy of asylum? The autonomy of migration undoing the refugee crisis script. *The South Atlantic Quarterly*, 117(2), 239–265.
- Dellenbaugh, M., Kip, M., Majken, B., Muller, A. and Schwegmann, M. (eds.). (2015). *Urban Commons: Moving Beyond State and Market*. Basel: Birkhäuser Verlag.
- Demsetz, H. (1967). Towards a theory of property rights. *American Economic Review*, 57, 347–359.
- Di Felicianantonio, C. (2017). Spaces of the expelled as spaces of the urban commons? Analysing the re-emergence of squatting initiatives in Rome. *International Journal of Urban and Regional Research*, 41(5), 708–725.
- Dikeç, M. (2002). Police, politics, and the right to the city. *GeoJournal*, 58, 91–98.
- Durkheim, E. (1897). *Suicide, a study in sociology* (1951 Edition, J. A. Spaulding, & G. Simpson, Trans.). London: Routledge.
- Eidelman T. A. & Safransky S. (2021). The urban commons: a keyword essay. *Urban Geography*, 42(6), 792–811.
- Federici, S. (2019). *Re-enchanting the World: Feminism and the Politics of the Commons*. Oakland and Brooklyn: PM Press and Autonomedia.
- Federici, S. (2012). *Revolution as Point Zero. Housework, Reproduction, and Feminist Struggle*. Oakland and Brooklyn: PM Press, Common Notions and Autonomedia.
- Fisher, L. and Jørgensen, M.B. (2021). “We are here to stay” vs. “Europe’s best hotel”: Hamburg and Athens as Geographies of Solidarity. *Antipode*, 53(4), 1062–1082.
- Garbin, D. & Millington, G. (2018). ‘Central London under siege’: Diaspora, ‘race’ and the right to the (global) city. *The Sociological Review*, 66(1), 138–154.

- Garelli, G. and Tazzioli, M. (2017). Choucha beyond the Camp: Challenging the border of migration studies. In De Genova (ed.), *Borders of "Europe"*, pp. 165–84.
- González-Hidalgo, M. (2021). The ambivalent political work of emotions in the defence of territory, life and the commons. *Environment and Planning E: Nature and Space*, 4(4), 1291–1312.
- Grabska, K. (2006). Marginalization in urban spaces of the Global South: Urban refugees in Cairo. *Journal of Refugee Studies*, 19(3), 2006, 287–306.
- Gudeman, S. 2009. 'Necessity or contingency: mutuality and market' in K. Hart and C. M. Hann (eds), *Market and Society: the great transformation today*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162, 1243–1248.
- Hardt, M. and Negri, A. (2009). *Commonwealth*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Hassen, I. and Giovanardi, M. (2018). The difference of 'being diverse': City branding and multiculturalism in the 'Leicester Model'. *Cities*, 80, 45–52.
- Hintjens, H. and Pouri, A. (2014). Toward cities of safety and sanctuary. *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 26(2), 218–224.
- International Institute for Environment and Development, (2019). *Cities for all? Rethinking urban displacement. Briefing.* Διαθέσιμο στο: https://pubs.iied.org/pdfs/17642IIED.pdf?fbclid=IwAR3G9EyfOX5_-6tdLiw_n60v-uGPq_kVXBe_ds66_pk1A8uBym-3_c2i9UE (29 Απριλίου 2023).
- International Rescue Committee, (2017). *The right to the city for urban displaced.* Διαθέσιμο στο: <https://www.rescue-uk.org/sites/default/files/document/1289/therighttothecityforurbandisplacedweb.pdf> (29 Απριλίου 2023).
- Iveson, K. and Fincher, R. (2013). "Just diversity" in the city of difference. In Bridge, G. and Watson S. (Eds.) *A companion to the city* (pp. 407–418). Malden Oxford: Blackwell Publishers.
- Jazeel, T. (2014). Subaltern geographies: Geographical knowledge and postcolonial strategy. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 35, 88–103.

- Jacobsen, K. (2006). Refugees and asylum seekers in urban areas: a livelihoods perspective. *Journal of Refugee Studies*, 19(3), 273–286.
- Jørgensen, M. B., and Schierup, C.-U. (2021). Transversal solidarities and the city: An introduction to the special issue. *Critical Sociology*, 47(6), 845–855.
- Karyotis, T. (2016). Criminalizing solidarity: Syriza’s war on the movements. *Roar Magazine*, July 31. Διαθέσιμο στο: <https://roarmag.org/essays/criminalizing-solidarity-movement-refugees-greece/> (29 Απριλίου 2023).
- Katz, B. and Brandt J. (2017). The Refugee Crisis Is a City Crisis. Citylab, October 27. Διαθέσιμο στο: <http://www.citylab.com/equity/2017/10/therefugee-%20crisis-is-a-city-crisis/544083/> (29 Απριλίου 2023).
- Kreichauf, R. and Mayer, M. (2021). Negotiating urban solidarities: multiple agencies and contested meanings in the making of solidarity cities. *Urban Geography*, 42(7), 979–1002.
- Kron, S. and Lebuhn, H. (2020). Building solidarity cities: from protest to policy. In: Baban, F, Rygiel, K (eds) *Fostering Pluralism through Solidarity Activism in Europe: Everyday Encounters with Newcomers*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lambert, S. and Swerts, T. (2019). “From sanctuary to welcoming cities”: Negotiating the social inclusion of undocumented migrants in Liège, Belgium. *Social Inclusion*, 7(4), 90–99.
- Lefebvre, H. (1974/1991). *The Production of Space*, Oxford: Blackwell.
- Leontidou, L. (2010). Urban social movements in ‘weak’ civil societies: The right to the city and cosmopolitan activism in Southern Europe. *Urban Studies*, 47(6), 1179–1203.
- Linebaugh, P. (2008). *The Magna Carta manifesto: Liberties and commons for all*. Berkeley: University of California Press.
- Lippert, R. K., and Rehaag, S. (Eds.). (2014). *Sanctuary Practices in International Perspectives: Migration, Citizenship and Social Movements*. Oxon, New York: Routledge.
- Marcuse, P. (2009). From critical urban theory to the right to the city. *City*, 13(2-3), 185–197.

- Martinez, M. A. (2020). Urban commons from an anti-capitalist approach. *Partecipazione e conflitto*, 13(3), 1390–1410.
- Mayer, M. (2009). The “right to the city” in the context of shifting mottos of urban social movements. *City*, 13(2-3), 362–374.
- McFarlane C. (2006). Crossing borders: development, learning and the North – South divide. *Third World Quarterly*, 27(8), 1413–1437.
- McElroy, D. (2017) UN refugee chief says world response is changing after Syria. *The National*, September 18. Διαθέσιμο στο: <https://www.thenationalnews.com/world/the-americas/un-refugee-chief-says-world-response-is-changing-after-syria-1.629757> (29 Απριλίου 2023).
- McLean, H. (2021). Spaces for feminist commoning? Creative social enterprise’s enclosures and possibilities. *Antipode* 53(1), 242–259.
- Merrifield, A. (2011). The right to the city and beyond. *City* 15(3-4), 473–481.
- Mezzadra S. and Neilson B. (2013). *Border as Method, or, the Multiplication of Labour*, Durham: Duke University Press.
- Mitchell, D. & Heynen, N. (2009). The geography of survival and the right to the city: Speculations on surveillance, legal innovation, and the criminalization of intervention. *Urban Geography* 30(6), 611–630.
- Mittelstaedt, J. (2010). *Mimmos Utopia. Global Village: Wie ein kalabrischer Bürgermeister Hunderte Bootsflüchtlinge rettete und sein Dorf dazu. Der Spiegel*, February 1.
- Molina, O. (2019). Sanctuary cities, communities, and organizations: a nation at a crossroads. *Social Work with Groups*, 42(3), 253–255.
- Morrow, O. & Parker, B. (2020). Care, commoning and collectivity: from grand domestic revolution to urban transformation. *Urban Geography*, 41(4), 607–624.
- Nonini, D. (2017). Theorizing the urban housing commons. *Focaal, Journal of Global and Historical Anthropology*, 79, 23–38.
- Noterman, E. (2016). Beyond tragedy: Differential commoning in a manufactured housing cooperative. *Antipode* 48(2), 433–452.

- Nyers, P. (2015). Migrant citizenships and autonomous mobilities. *Migration, Mobility, & Displacement*, 1(1), 23–39.
- Ophuls, W. (1973). *Ecology and the Politics of Scarcity*. San Francisco: Freeman.
- Pajnik, M. (2019). Autonomy of migration and the governmentality of plastic borders. *Dve domovini / Two Homelands*, 49, 125–141.
- Papadopoulos, D., Stephenson, N. and Tsianos, V. (2008). *Escape routes*. London: Pluto Press.
- Pechlidou, E., Frangopoulos, Y. and Hatziprokopiou, P. (2020). The spatial management of the “migration crisis” and local opposition: Public discourse, actors and reactions against refugee accommodation in Thessaloniki. In A. S. Markou & M. Zlatkova (Eds.), *Post-urbanities, cultural reconsiderations and tourism in the Balkans* (pp. 137–160). Athens: Éditions Hêrodotos.
- Penner, J. E. (1997). *The Idea of Property in Law*. Oxford: Clarendon Press.
- Polanska, D. V. and Weldon, T. (2020). In Search of Urban Commons Through Squatting: The Role of Knowledge Sharing in the Creation and Organization of Everyday Utopian Spaces in Sweden. *Partecipazione e conflitto*, 13(3), 1355–1372.
- Pott, A. and Tsianos, V. (2018). Verhandlungszonen des Lokalen. Potentiale der Regimeperspektive für die Erforschung der städtischen Migrationsgesellschaft. In Jürgen Oßenbrügge & Anne Vogelpohl (Eds.), *Theorien in der Raum- und Stadtforschung – Einführungen* (pp. 116–135). Westfälisches Dampfboot.
- Purcell, M. (2013). Possible worlds: Henri Lefebvre and the right to the city. *Journal of Urban Affairs*, 36(1), 141–154.
- Robbins, I. (2017). “Sanctuary city” mayors vow to defy Trump’s immigration order. *New York Times*, 25 January.
- Robinson J. (2011). Cities in a world of cities: The comparative gesture. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(1), 1–23.
- Roy A. (2011). Slumdog cities: Rethinking subaltern urbanism. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(2), 223–238.
- Roy, A. (2005). Urban informality: Toward an epistemology of planning. *Journal of the American Planning Association*, 71(2), 147–158.

- Saliba S. (2017). *"The Right to the City should mean the right to safety": How can cities protect refugees?* Διαθέσιμο στο: <https://citymonitor.ai/horizons/right-city-should-mean-right-safety-how-can-cities-protect-refugees-2749> (29 Απριλίου 2023).
- Saltiel, R. (2020). Urban arrival infrastructures between political and humanitarian support: The 'Refugee Welcome' Mo(ve)ment revisited. *Urban Planning*, 5(3), 67–77.
- Schelling T.C. (1984). *Choice and Consequence: Perspectives of an Errant Economist*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Simone, A. (2016). It's just the city after all! *International Journal of Urban and Regional Research*, 40(1), 210–218.
- Skai TV (2019). *Σήμερα*. Διαθέσιμο στο: <http://www.skaitv.gr/episode/enimerosi/simera/2019-08-26-06> (10/05/2023).
- Smith, R. (1981). Resolving the tragedy of the commons by Creating Private Property Rights in Wildlife. *CATO Journal*, 1, 439–468.
- Squire, V. (2011). From community cohesion to mobile solidarities: The city of sanctuary network and the strangers into citizens campaign. *Political Studies*, 59(1), 290–307.
- Stavrides, S. (2020). Reclaiming the city as commons. Learning from Latin American housing movements. *Built Environment*, 46(1), 139–153.
- Stavrides, S. (2014). Emerging common spaces as a challenge to the city of crisis. *City*, 18(4-5), 546–550.
- Stiglitz, J. (2010). *Time for a Visible Hand: Lessons from the 2008 World Financial Crisis*, Oxford: Oxford University Press.
- Trimikliniotis N., Parsanoglou D. and Tsianos, V. (2015). *Mobile commons, migrant digitalities and the right to the city*, New York: Palgrave MacMillan.
- Tsavaroglou C. (2018). The ecumenical "right to the city": Urban commons and intersectional enclosures in Athens and Istanbul. In Paola Alfaro d'Alençon P., Claudia Cardoso A. and Horn Ph. (eds.) *Emerging Urban Spaces: A Planetary Perspective*, New York: Springer, pp. 21–41.

- U.N. (2009). The Right to Adequate Housing. Fact Sheet No 21. *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights & UN Habitat*. Διαθέσιμο στο: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/FactSheet21en.pdf> (28 Απριλίου 2023).
- U.N. (1991). General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing. *Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR) (Art. 11 (1) of the Covenant)*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.
- U.N. (1948). The Universal Declaration of Human Rights. *United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948*. Διαθέσιμο στο: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (28 Απριλίου 2023).
- U.N.H.C.R., (2018a). *Refugee women and children face heightened risk of sexual violence amid tensions and overcrowding at reception facilities on Greek islands*, UNHCR spokesperson Cécile Pouilly. Διαθέσιμο στο: <http://www.unhcr.org/news/briefing/2018/2/5a7d67c4b/refugee-women-children-face-heightened-risk-sexual-violence-amid-tensions.html> (28 Απριλίου 2023).
- U.N.H.C.R. (2018b). *Global Trends: Forced Displacement in 2017*. Geneva, Switzerland: UNHCR. Διαθέσιμο στο: www.unhcr.org/uk/statistics/unhcrstats/5b27be547/unhcr-global-trends-2017.html. (28 Απριλίου 2023).
- U.N.H.C.R. (2017). *Global Trends: Forced Displacement in 2016*. June 19. Geneva, Switzerland: UNHCR. Διαθέσιμο στο: www.unhcr.org/5943e8a34. (28 Απριλίου 2023).
- U.N.H.C.R., (2014). *Global strategy for resettlement and shelter: A UNHCR strategy 2014-2018*. Geneva: Division of Programme support and Management, United Nations High Commissioner for Refugees. Διαθέσιμο στο: <https://cms.emergency.unhcr.org/documents/11982/57181/UNHCR+Global+Strategy+for+Settlement+and+Shelter+2014-2018.pdf/af92b441-2ed8-40b7-9f25-00200e5e7a85> (28 Απριλίου 2023).
- U.N.H.C.R. (2009). *Policy on Refugee Protection and Solutions in Urban Areas*. Διαθέσιμο στο: <https://www.unhcr.org/protection/hcdialogue%20/4ab356ab6/unhcr-policy-refugee-protection-solutions-urban-areas.html> (28 Απριλίου 2023).

- Ward, P. (2014). Refugee cities: Reflections on the development and impact of UNHCR urban refugee policy in the Middle East. *Refugee Survey Quarterly*, 33(1), 77–93.
- Watson, J. (2019). Welcoming refugees and the cultural wealth of cities: Intersections of urban development and refugee humanitarianism. *International Journal of Urban and Regional Research*, 43(5), 983–999.
- Welch, W. P. (1983). The political feasibility of full ownership property rights: The case of pollution fisheries. *Policy Sciences*, 16, 165–180.
- Williams, M. J. (2018). Urban commons are more-than-property. *Geographical Research*, 56(1), 16–25.
- Zapata Campos, M. J., Zapata, P. and Ordonez, I. (2020). Urban commoning practices in the repair movement: Frontstaging the backstage. *EPA: Economy and Space*, 52(6), 1150–1170.

6.2 Νομοθεσία

ΠΔ 220/13-11-2007 (ΦΕΚ 251/Α/13-11-2007). Προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2003/9/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Ιανουαρίου 2003, σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη μέλη (ΕΕΛ 31/6.2.2003).